

Araştırma Makalesi / Research Paper

BOSNA HERSEK TARİHİNDE TÜRKÇENİN ETKİSİ

Edina SOLAK*

Yasemin UZUN**

Öz

Bosna Hersek tarih boyunca Roma İmparatorluğu, Bizanslılar, Hun Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1463 yılında bu coğrafyaya gelmesiyle halk İslamiyet ile Türkçeyi ve Türk kültürünü benimsemiştir. Osmanlı hâkimiyetinden 1878 yılına kadar olan dönemde, birçok okulda Türkçe dersleri yer almıştır. Bu dönemde Türkçeye duyulan ilginin bir sonucu olarak sözlük çalışmaları da yapılmıştır. Zamanla Türkçe gazeteler çıkarılmış, Bosna edebiyatında Türkçeye yer verilmiş ve okullarda Türkçe okutulmaya başlanmıştır. Bosna Hersek'in Osmanlı idaresinden çıktığı süreçte de Türkçe kullanılmaya devam etmiştir. Yugoslavya döneminde Türkçenin hâkimiyeti devam etmiş, Türkçe eserler yazılmıştır. 116 Bosna Hersekli şair şiirlerini Türkçe yazmıştır, Bosna divan edebiyatı ortaya çıkmıştır. Sevdalinkalar, destanlar, fıkralar ve Karagöz-Hacivat gibi Bosna edebiyatı ürünlerinde de Türk Dili ve kültürünün etkisi görülmektedir. 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen savaştan sonraki dönem Türkçe için yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Pek çok üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri açılmıştır. Türkçe, Bosna Hersek'te zorunlu / seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Türkçe kursları açılmış, aynı zamanda Türkçe yayın yapan basın-yayın organları da Bosna Hersek'te

Geliş Tarihi/ Date Applied: 24.06.2021

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 12.09.2021

Makalenin Künyesi: Solak, E. ve Uzun, Y. (2021). "Bosna Hersek Tarihinde Türkçenin Etkisi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 52, 291-310.

DOI: 10.24155/tdk.2021.185

* Prof. Dr., Zenica Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, edina262@gmail.com. Zenica / Bosna-Hersek.

ORCID ID: 0000-0002-2737-8359

** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, yaseminuzun@hotmail.com. Çanakkale / Türkiye.

ORCID ID: 0000-0001-8995-772X

yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bosna Hersek'te lisansüstü Türkçe öğretimi faaliyetleri Saraybosna, Zenica, Tuzla, Mostar Džemal Bijedić ve Uluslararası Saraybosna üniversitelerinin Türkoloji bölümlerinde yapılmaktadır. Türkiye'den her yıl bu kurumlara Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okutman ve Maarif Vakfı okuluna öğretmen görevlendirilmesi yapılmaktadır. Bu çalışmada Bosna Hersek'te geçmişten günümüze Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi ile bunun Bosna Hersek dil ve edebiyatına etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Türkçe, dil, edebiyat, Bosna Hersek, Yugoslavya dönemi, Türkoloji.

The Effect of Turkish in the History of Bosnia and Herzegovina

Abstract

Bosnia and Herzegovina has hosted many civilizations throughout history, such as the Roman Empire, Byzantines, Hun Turks, and the Ottoman Empire. When the Ottoman Empire came to this geography in 1463, the people adopted Islam, Turkish language and Turkish culture. During the period from the Ottoman rule to 1878, Turkish lessons took place in many schools. In this period, as a result of the interest in Turkish language, dictionary studies were also carried out. Over time, Turkish newspapers were published and Turkish was included in Bosnian literature. Turkish continued to be used during the period when Bosnia and Herzegovina came out of the Ottoman administration. During the Yugoslavia period, the dominance of Turkish continued and works were written in Turkish. 116 Bosnian poets wrote their poems in Turkish, Bosnian Divan literature emerged. The influence of Turkish language and culture is also seen in Bosnian literature, such as *sevdalinkas*, epics, anecdotes and *Karagöz-Hacivat*. The period after the war between 1992-1995 marked the beginning of a new era for Turkish. Turkish Language and Literature departments have been opened in many universities. Turkish has started to be taught as a compulsory / elective course in Bosnia and Herzegovina. At the same time, media organs broadcasting in Turkish marked the beginning of a new era in Bosnia and Herzegovina. Postgraduate Turkish language teaching in Bosnia and Herzegovina have been carried out in the Turcology departments of Sarajevo, Zenica Tuzla, Mostar Džemal Bijedić and International Sarajevo universities. Every year, lecturers from Turkey are assigned to these institutions and Maarif Foundation School by the Ministry of National Education of Turkey. In this study, teaching of Turkish Language and literature in Bosnia and Herzegovina from past to present and its effect on Bosnia and Herzegovina language and literature will be evaluated.

Keywords: Turkish, language, literature, Bosnia and Herzegovina, Yugoslavia period, Turcology.

Giriş

Bosna Hersek olarak adlandırılan coğrafya, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu coğrafyada devlet olarak Roma İmparatorluğu görülmektedir. Akabinde Bizanslılar ve sonrasında ise Balkanların dengesini değiştiren güç Hunlar burada hâkimiyet kurmuş, bu coğrafya Avarlar ve Slavlar arasında da bir rekabet bölgesi olmuştur. Uzun yıllar boyunca stratejik bir bölge olan bu topraklarda:

“Osmanlı öncesi dönemde Bosna-Hersek bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. XIII. yüzyılda Bosna devletinin en meşhur hükümdarı Kulin Ban’dır. Bosna’daki en önemli tarihi belgelerden birisi bu hükümdara aittir. Daha sonra Bosna’nın hükümdarı olan Tvrtko kendisini kral olarak ilan etmiş ve böylece Bosna Kraliyet hâlinde varlığını sürdürmüştür. Ortaçağ Bosna Devleti’ne ait anıtlar, bu dönemden kalma hükümdar kaleleridir. Bu dönemde Bosna, Balkanlarda toprakları en geniş, siyasi ve iktisadi bakımdan en güçlü olan devlettir.” (Začinović, 2003:9).

Osmanlı Devleti’nin 1463 yılında bu coğrafyaya gelmesiyle Bosna Devleti’nin bağımsızlığı sona ermiştir. Ancak Osmanlı Devleti hâkimiyetine girdikten sonra Bosna adını korumuş ve ilk önce sancak sonra da vilayet olarak varlığını sürdürmüştür (Çangal, 2013: 21). Osmanlı Devleti’nin izlediği hoşgörü politikası, yerleştiği topraklarda uzun süre hüküm sürmesini kolaylaştırmış ve halkın İslamiyet ile Türkçeyi benimsemelerine katkıda bulunmuştur. Bu duruma Bosna Hersek bağlamında baktığımız vakit Bogomil¹ Boşnakları İslamiyet’i kısa sürede benimsemiş ve sadece bununla da kalmayıp Türklerin örf ve âdetlerini de kabul ederek bölgede hizmet veren eğitim kurumlarına katılmışlardır. Bogomil Boşnaklarının da katıldığı eğitim kurumlarında yani medreselerde dersler Türkçe olarak verilmiştir.

Bosna Hersek’te Türk Dili

Avdo Sućeska’nın tespitlerine göre Bosna Hersek’te, Osmanlı hâkimiyetinden ülkenin Avusturya-Macaristan’a devredildiği 1878 yılına kadar olan dönemde, 434 ilkokul, 43 medrese, birçok lise, askerî okul, öğretmen okulu ve Vilayet Yüksek Okulu ile 12 sanat okulunda Türkçe olarak klasik İslam kültürü eğitimi devam ediyordu (Morina, 2013: 92). Solak (2014) da kendi doktora tezinde Bosna’da 24 rüşdiye, Saraybosna’da Darul-muallimin, İdadija, Mekteb-i hukuk, Sabah-mekteb, İslahana ve Daruŝ-ŝafaka gibi okulların olduğunu tespit etmiştir.

Bu dönemde Türkçeye duyulan ilginin bir sonucu olarak sözlük çalışmalarları da yapılmıştır. 1631 yılında Mehmet Hevai Uskufi manzum bir

1 Bogomil: Balkanlarda yaygın olan bir Hristiyan mezhebidir. Bogomilizm Ortaçağ’da Bulgaristan’da ortaya çıkıp Avrupa’nın doğu ve batısında pek çok insan kitlelerini etkilemiş bir dinî akımdır. Bulgar Çarı I. Petro zamanında ortaya çıkan mezhep Hristiyanlığın temel anlayışına göre sapkın bir harekettir. Kurucusu Bogomil adlı bir köy papazıdır.

biçimde “Potur Şahidi” isimli Türkçe- Boşnakça sözlüğü yazmıştır. Yazar bu sözlüğü IV. Murat’a ithaf etmiştir.

Süreç ilerledikçe ve ilginin devam etmesiyle beraber Bosna Hersek’te Türkçe gazetelerin çıkarılması ihtiyacı da doğmuştur. Bu ihtiyaca istinaden 1866 yılında çıkarılan “Bosna Gazetesi” ihtiyacın bir ürünü olmuştur. Bosna Hersek’te Türkçenin yer edinmesiyle birlikte zamanla bölgede Türkçe gazetelerin sayısında artışın olduğu da gözlemlenmiştir. Bosna Hersek’te okul kitapları, gazeteler, edebî metinler (edebiyat dergileri, kitaplar, makaleler, şiir, düzyazı, incelemeler vb.) Osmanlı devletinin desteği ile yayımlanmıştır. Gazeteler hem Türkçe hem de Boşnakça yayımlanmaya başlamıştır (Koštić, 2004: 97: Bosanski prijatelj (1850, 1851, 1861, 1870); Bosanski vjestnik (1866–1867); Bosna (1866–1878); Sarajevski cvjetnik / Gülşen-i Saray (1868–1872); Neretva (1876) gibi (Solak, 2014: 76).

Bu gazetelerden *Ogledalo* gazetesi 31 Mayıs 1907 Boşnaklar arasında, Türkçenin kullanıldığı zamanda yayınlanmaya başlamıştır. Gazetede çok sayıda Türkçe sözcük bulunmaktadır. Türkizm (Turcizmi) olarak adlandırılan bu sözcükler, Osmanlı Türkçesi vasıtasıyla Boşnakçaya geçen Türkçe, Arapça ve Farsça sözcüklerin tamamı için kullanılmıştır. Türk dilinin Boşnakça ve diğer Balkan dilleri üzerindeki etkisi, çoğunlukla Türkçede kullanılan kelimelerin bu yerli dillere yüzyıllardır süren siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel süreçlerle girmesiyle başlamıştır (Filan, 2017: 325). *Ogledalo* gazetesinde çok sayıda Türkçe sözcük mevcuttur: *ibret, hamal, zulumćar, tamam, mevlud, aşura, halifa, rahmet, merhum, ulema, medžlis, efendija, kurs, dert, aga, bajram i tuhaf* (yerelde hala kullanılanlar), *munasib, berat, hasbihal, hasni, verige, hamijjet, vavilat, asi halk, silah, halk, namus, arzuhal, mes’ele, džaiz, aşki himari, kiraethana, džehalet, bigajri hak*, hala (şu an kullanılmayanlar)... (Smailhodžić, 2019).

Bosna Hersek’in, Avusturya-Macaristan hâkimiyetine girdiği süreçte bölgede Türkçe öğretilmeye devam edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin savaş sonunda Balkanlarda kalan Türkler için yapabildiği tek şey onların dinî görevlerini yerine getirmek ve Türkçe eğitime devam etmelerini sağlamak olmuştur. Bu konuyla ilgili şu haber dikkate değerdir:

“1913 tarih ve 15-16 numaralı Misbah mecmuasına Hafız Süleyman imzasıyla yansıyan “Bosna ve Hersek Evkaf ve Maarif-i Umumiye Müdüriyet-i Behiyesine” başlıklı yazıda, Bosna-Hersek’te faaliyet gösteren mektep ve medreselerin modernize edilmesinin gerekliliği vurgulandıktan sonra, buralarda okutulacak derslerin listesi verilmiştir. Bu dersler içerisinde “Muhtasar Kavaid-i Esasiyye-i Türkiye” de vardır. Aynı yazının devamında “İş bu medreselerde Arapça, Türkçe, Boşnakça, Almanca okunacaktır.” denilmektedir. Yeni usulde eğitim verecek olan mektep ve medreselerde okutulacak ders cetvelinde ..., birinci sınıftan sekizinci sı-

nıfa kadar toplam 50 saat Türkçe ders okutulacağı ifade edilmiştir.” (Geçer, 2011: 389).

Yugoslavya Dönemi’nde Türk Dili

I. Dünya Savaşı sonucu Avusturya-Macaristan’ın parçalanması ve yeniden güçlü bir Germen yapısı ile karşılaşmamak için batılı devletler, Avusturya-Macaristan’ı parçalı bir yapıya sokmaya çalışmışlardır. Bu düşüncenin sonucu olarak en uygun çözümün yeni bir devlet olarak Yugoslavya olacağı konusunda anlaşma yoluna gitmişlerdir.

Kısa süre içerisinde bölgede yeni bir güç olarak Yugoslavya ortaya çıkmış ve insanlar bu süreçte de Türkçe öğrenmek için uğraşılarda bulunmuşlardır. Tüm bu uğraşlar neticesinde ve uzun bir aradan sonra 1925 yılında Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesinde Şarkiyat Kürsüsü Prof. Dr. Fehim Bayraktarević’in çabaları ile açılmıştır. Açılan bu kürsüde Türkçe öğretilmiştir (Hafiz, 2001: 293). Şarkiyat Kürsüsü, Türk dilini ve kültürünü tanıtmak, Türkçe dersler vermek ve Türkçeyi öğretmek amacıyla kurulmuştur.

Bosna Hersek 1940’lı yıllarda siyasi dengelerin değişmesi nedeniyle tekrar yeni bir sürecin eşiğine gelmiş ve yönetimde bazı değişiklikler olmuştur. II. Dünya Savaşı sonucunda 1945 yılına gelindiğinde Bosna Hersek’te, Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu dönemde verilen sözler ve kararlar ile Müslümanlar ve Türkler baskı altında yaşamışlardır. Bu dönemde oluşturulan;

“... baskıcı ortama karşılık Türklere, diğer azınlık gruplarıyla birlikte, özellikle eğitim alanında olmak üzere bazı haklar tanınmıştır. 23 Aralık 1944’te, Makedonya Türklerinin toplumsal ve kültürel yaşamında önemli bir yeri bulunan “Birlik Gazetesi” yayımlanmaya başlamıştır. 28 Aralık’ta günde sadece beş dakika olmak üzere ilk Türkçe radyo yayını başlamış, 1946 yılında ise Makedonya Türklerinin yoğun kültür ve spor faaliyetlerini gerçekleştirdikleri; fakat bir yıldan kısa bir süre içerisinde kapatılan “Zafer Cemiyeti” kurulmuştur.” (İlgar ve Çangal, 2013: 279).

1986-1992 yıllarına gelindiğinde yaşanan kanlı iç savaşlar Yugoslavya’yı parçalanma sürecine sokmuştur. Bu süreçte Bosna Hersek 3 Mart 1992 tarihinde yapılan referandum ile bağımsızlığını kazanmıştır. 1995 yılına geldiğimizde Paris’te imzalanan Dayton Antlaşması ile Bosna Hersek Devleti kurulmuştur (Çangal, 2013: 27). Paris Antlaşması ile resmen ilan edilen Bosna Hersek Cumhuriyeti, Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti’nden oluşan bir devlettir.

Balkanlarda Türk hâkimiyeti sonrasında Bosna Hersek’in işgalinden sonra en büyük yıkımlardan biri ve en önemlisi göç sorunu olmuştur. Türkçe yayımlanan gazeteler bu konuyu ele alırken bunun yanı sıra Türkçe telif

eserler de yayımlanmaya başlamıştır. Akabinde gerçekleşen diğer önemli olay alfabe konusu olmuştur. Bosna Hersek'te birden fazla alfabe bir arada kullanılmaya başlamıştır. Bu alfabeler; Arap alfabesi, Kiril alfabesi ve bir de Latin alfabesidir. İşte böyle bir ortamda Osmanlı Türkçesinin yavaş yavaş kullanım alanı daralmaya başlamıştır. Burada ulaşılmak asıl istenen amaç Osmanlı ile Boşnaklar arasındaki bağı koparmaya çalışmaktır (Geçer, 2011: 388). Bu planlar neticede başarıya ulaşamayacak olsa da Türkçe yayınlara yenilerin eklendiğini de söylemek gerekir.

Bosna Hersek'in de sınırları içinde bulunduğu Eski Yugoslavya bölgesinde Türkçe öğretimini üç bölümde incelemek gerekir. İlk olarak Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi, ikinci olarak Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve üçüncü olarak Dünya Dili Olarak Türkçenin Öğretimi.

Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi aşamasında çeşitli bölgelerde kürsüler kurulmuştur. 1925 yılından bu yana kadar sürecek olan Şarkiyat Kürsüsü Belgrat Üniversitesi'nde açılmıştır. Bu kürsüde 4 yıl eğitim verilmektedir ve bunun yanı sıra Arap dili ile Fars edebiyatı dersleri de verilmiştir. Türk dili derslerini veren kişi olarak bölüm kurucusu Prof. Dr. Fehim Bayraktarević'in ismini görebiliriz. Diğer bir gelişme 1950 yılında Saraybosna'da bir Şarkiyat Enstitüsünün kurulmasına karar verilmiştir. Enstitünün kuruluş amacı Bosna Hersek'te köklü kültürel mirasın ortaya çıkarılıp tanıtılması olmuştur. Bu bölümün kurucusu Prof. Dr. Nedim Filipović'tir. Ancak bu Şarkiyat Enstitüsünün ömrü çok uzun sürmemiş ve 1992 yılında Sırp'lar tarafından yakılmıştır. Yakılan bu enstitüde 5300 özgün yazma eser ve 300.000 Bosna Hersek arşivine ait özgün evrakların hepsi küle dönmüştür (Hafız, 2001: 294-295).

İkinci grupta yer alan Ana Dili Olarak Türkçe Öğretimi, Makedonya ve Kosova üzerinde etkili olmuştur. Makedonya'da yaşayan Türk halkı için 1944 yılında *Birlik Gazetesi*'nin ilk sayısı çıkarılmıştır. Akabinde Türk halkı için Türkçe öğrenim görme hakkı getirilmiştir. Bunun yanı sıra Üsküp'te öğretmen okulu açılarak Türk dili eğitimi için öğretmen kadrosu yetiştirilmeye başlanmıştır. Türk okulları için kitaplar Türk dilinde yayınlanmıştır. Kosova üzerinden baktığımız zaman ise Türklerin ilk etapta Arnavutça ve Sırpça okullarda eğitim gördüklerini söyleyebiliriz. 1951-1952 yılına gelindiğinde alınan kararlar ile ilkokullar açılmış ve Türkler kendi ana dillerinde eğitim görmeye başlamışlardır. Daha sonralarda ise öğretmen okulu açılmış ve bu da sonrasında Yüksek Pedagoji Okulunun açılmasına vesile olmuştur (Hafız, 2001: 296). Makedonya'da Türkoloji bölümü başkent Üsküp'te olan Kiril Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi bünyesinde, 1976 yılında Prof. Dr. Olivera Yaşar'ın önderliğinde kurulmuştur. Makedonya'da Kalkandelen Devlet Üniversitesi

Felsefe Fakültesi bünyesindeki Doğu Dilleri Bölümü içinde 2014 yılında Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılmıştır.

Üçüncü grupta yer alan Dünya Dili Olarak Türkçenin Öğretimi aşamasında ise açılan bu kürsüler ve okullar ile Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsü yeni yeni eğitim ortamına girmiştir. Eğitim sistemi şu şekilde planlanmıştır: 3+2+3. Buna göre öğrenciler üç yıl eğitimden sonra iki yıl daha okuyup master diplomasını almış ve üç yıl daha doktora derslerine devam edip tez vermişlerdir. Türk dili ile ilgili programlar burada hazırlanırken Türkçenin her coğrafyada ön sıralarda yer almasına dikkat edilmiştir. Bunun bir neticesi olarak 2001 yılında Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Dekanlığınca Türk dili dünya dili olarak kabul edilmiştir (Hafız, 2001: 296). Zagreb Üniversitesi Felsefe Fakültesi bünyesinde Türkoloji bölümü kurulması için 1993 yılında karar alınmıştır. Bölümün kurulmasına Prof. Dr. Ekrem Čaušević öncülük etmiştir. Bölüm 1994-1995 yılında ilk öğrencilerini kabul etmiştir. Bölümün kurulduğu ilk yıllarda Saraybosna Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Fehim Nametak ile Prof. Dr. Kerime Filan ders vermek üzere Zagreb Türkoloji bölümünde görev yapmışlardır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimini devlet politikası olarak benimseyen Balkan coğrafyasının güzide ülkesi Bosna Hersek olmuştur. Edina Solak, Boşnakların kendilerini Osmanlı'nın varisi olarak gördüklerini ve yaşamlarında da hissettirdiklerini söyler. Bunun yanı sıra, “Bosna'daki Osmanlı kültürü bir tarihî obje değildir, bir müze malzemesi değildir. Hâli hazırda yaşanan canlı bir realitedir.” der (Solak, 2011: 166). İfade edilen bu bilgiler dilde ve kültürde bir birlikteliğin oluşmasında etkili olmuştur. Zaman içerisinde her eğitim kademesinde Türkçe, zorunlu seçmeli yabancı dil statüsüne kavuşmuştur.

Boşnak Edebiyatında Türkçenin Etkisi

Türkçenin Boşnak diline etkisi Boşnak kültür ve edebiyatına da yansımıştır. Özellikle Saraybosna'nın bir Osmanlı şehri olarak gelişmeye başlaması ile Doğu dillerinde şiirler yazan Saraybosna'nın Müslüman şairleri daha ziyade Türkçeyi kullanmıştır. 116 Bosna Hersekli şair şiirlerini Türkçe yazmıştır (Nametak 1989). Türkçe şiir yazan şairler arasında “Saraybosna'da doğan Nergisî (ö. 1044/1635), hem Türkçe hem Boşnakça şiir yazan Hasan Kâimî (ö. 1102/1691), modern tarihçiliğe geçişi ifade eden bir eseri bulunan Şeyh Seyfudin Kemura (ö. 1917), Osmanlı idaresinin son dönemleriyle Avusturya işgalini takip eden olaylarla ilgilenen Muhammed Enverî Kadiç (ö. 1931), ilk modern tarihçi ve aynı zamanda şair Saffet Bey Başağaç (ö. 1934)” (URL 1) sayılabilir.

Bosna-Hersek'te Türkçenin edebiyat dili hâline gelmesinde pek çok

isim etkili olmuştur:

“Bu dönemde Türkçe eserler veren ve Türkçenin edebiyat dili olarak var olmasını sağlayan isimlerden bazılarını şu şekilde sıralamaktadır: Gazeller şairi Adnî (1420-1474), lirik şairi ve epigraf Nihadî (Ö.1578), Hasan Kafi Pruşçak (1544-1616), Derviş Paşa Blayezidagiç (1560-1603); lirik şiirler yazarı Mecazî (Ö. 1610); tasavvuf konulu şiirleriyle bilinen Lâmekânî (Ö. 1624); Saraybosnalı büyük şair Nergisi (1592-1635); Talık (Ö. 1674); epigraflar yazarı Reşit (1560-1715); divan şairi Hurremî (XVI. yy.); başta Nabi olmak üzere o dönemin pek çok şairi tarafından güçlü bir şair olarak övülen Ali Alaeddin Sabit (Ö. 1712); Saraybosna'nın mutasavvıf şairi Meyli Derviş Mehmet (1713-1781); seyyah Hacı Yusuf Livnak (XVI. ve XVII. yy.); Ali Paşa Rizvanbegoviç'in kızı Habibe Stoçeviç (1845-1890) ve Bosnalı son divan şairi Hersekli Arif Hikmet (1829-1903).”(Çangal, 2013: 22).

15. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna kadar devam eden Bosna Hersek Türkçe divan edebiyatı diğer adıyla Klasik Bosna Edebiyatı da bu etkileşimin sonucu oluşmuştur.

Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyada hâkim olduğu süreç içerisinde Türkçe, konuşma dili olmanın sıra edebiyat dili hâline gelmiş, Türkçenin yanında Arapça bilim dili, Farsça da şiir dili olarak ortaya çıkmıştır (Kaya 1996: 139).

Divan edebiyatında görülen bu etkileşim halk edebiyatı ürünlerine de yansımıştır. Sevdalinka, fıkra, destan ve seyirlik oyunlarda da Türkçenin etkisi görülmektedir.

Boşnak anonim halk edebiyatının en yaygın lirik türü olan *sevdalinka*, Boşnakların İslamiyet'i kabul etmesiyle değişen kültürel yapının sonucunda ortaya çıkmıştır. Sevdalinkanın hangi tarihte ortaya çıktığı bilinmemekte ancak XVI. yüzyıldan itibaren Boşnak halk kültüründe görülme-ye başladığı kabul edilmektedir. Yazılı bir kaynakta ilk olarak bu türden 1574 yılında Hırvat yazar, Luka Botić bahsetmiştir. Osmanlı şehir yapısı, Müslüman Doğu'nun kadın-erkek ilişkileri, Boşnak halk kültüründe yeni davranış kalıpları oluşturmuştur. Maglajlić'in bildirdiğine göre “Doğrudan bir araya gelemeyen sevdalılar, okudukları sevdalinkalarla birbirlerine seslerini duyuruyorlardı.” Sevdalı iki gencin buluşma yerleri ise genellikle pencere dibi oluyordu (İyiyol ve Ćatović, 2012: 248).

Sevdalinkalar Müslüman olmayan başka Balkan Slavlarında özellikle aynı coğrafyada yaşayan Sırp ve Hırvat toplumlarında görülmezken Boşnak folklorunda görülmektedir. Bu da Türk toplum hayatının Boşnak halk kültürüne etkisinin bir göstergesidir. Sevdalinkanın mani ve türküye benzerliği de bu etkileşimi doğrulamaktadır. Ancak tamamen mani ve türkülerinin yansması demek de yanlıştır (İyiyol ve Ćatović, 2012: 248).

Bosna Hersek sahasında Nasrettin Hoca fıkralarının varlığı da görülmektedir. Fıkraların büyük bir çoğunluğunda Anadolu sahasındaki anlatımlarla paralellik görüldüğü gibi coğrafya ve kültürün etkisine bağlı olarak bazı değişiklikler de mevcuttur. Boşnak halkı, Nasreddin Hoca'ya sahip çıkmış âdeta onu bir Boşnak millî kahramanı gibi görmüştür. Boşnak sözlü kültüründe fıkralar sadece gülmece unsuruna bağlı komik bir işleve sahip değildir. Bogomil inancının getirdiği bir alışkanlık olarak eleştiri ve yargılama işlevi, fıkralarda varlığını devam ettirmiştir. Bu sebeple Bosna Hersek'te Nasreddin Hoca fıkraları ve Nasreddin Hoca fıkra tipi, Boşnak toplumunun sıkıntılarını, acılarını, savaşlarını, acılarını, ezilmişliklerini yani hayata dair her duygusunu ifade edici bir işleve sahip olmuştur. Nasreddin Hoca, Bosna Hersek'te oldukça çok sevilmiştir ve kısa sürede bölge fıkra tipleri olan Ero, Cosa, Ciganin ve Silijak ile de karşı karşıya getirilmiştir (Bayraktar, 2012: 33-42).

Šiljak-Jesenković (2021) Nasreddin Hoca'nın Bosna'daki adıyla *Hodža* Nasreddin'in hâlâ varlığını koruduğunu yazmaktadır. Güney Slavlardan olan Boşnakların destanlarının araştırılması Vuk Vrčević, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, Kosta Hörmann, Friedrich S. Krauss ve Luka Marjanović'in önderliğinde 19. yüzyılda başlamıştır (Kujundžić, 2001: 26).

Banja Luka Savaşı'nı anlatan Boj Pod Banjom Lukom Destanı'nda Ali Paşa önderliğinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı kazanılan savaş anlatılmaktadır. Destanda geçen Türk namazı, Türk abdesti, savaşa davul, zurna ve dualarla gidilmesi, şehit olma düşüncesi, kullanılan pek çok Türkçe sözcük Türkçenin destanları da etkilediğini göstermektedir: general "general", serdar "serdar", Turk, Türk (Türk), paşe "paşa", be aferim "aferin be", çetin "çetin", hendek "hendek", kadija "kadı", kapetane "kaptan", kurban "kurban", mejdan "meydan", müfti "müftü", dizdar "dizdar, kale muhafızı", efendi "efendi", çitab "kitap", Turski avdest "Türk abdesti", helal "helal", ferman "ferman", vezir "vezir", sultan "sultan", Stambol "İstanbul", aman aman "aman aman", ućkat "üç katlı", barjaktare "bayraktar", medalje "madalya", pehlivan "pehlivan", ajan "ayan", sabah "sabah", ferman "ferman", fukara "fukara", mulla "molla", ćurk "kürk", sipahije "sipahi", jemin "yemin", đevab "cevap", Turski ezan "Türk ezanı", hej aferim "aferin", divan "divan", mavi "mavi", bajrak "bayrak", šenluk "šenlik", hajde "haydi", aman "aman", hesap "hesap", jenjičara "yeniçeri", aga "ağa", gazija "gazi", šehid "şehit", berber "berber", sandžak "sancak", odžak "ocak", effendija "efendi", tamam "tam", Allah rehmet ejle "Allah rahmet eylesin" (Uzun ve Bašić, 2021).

Aynı durum Gürz İlyas (Đerzelez Alija), Bojičić Alija'nın İntikamı (Osveta Bojičić Alije) destanlarında da görülmektedir. Özellikle kuş do-

nuna girme, akçaağaç, çam ağacı, mezar, kahramanlık, cesaret gibi Türk destanlarında görülen motifler de tespit edilmiştir.

Türk seyirlik oyunlarından olan Karagöz ve Hacivat gölge oyunu da Bosna Hersek'te hâlâ yaşamaktadır.

Osmanlı Dönemi Bosnası'nda uzun yıllar Karagöz-Hacivat adlı gölge oyununun oynandığından bahseden Yunus Dilber (URL 2), oyunlarda yer alan karakterlerle ilgili şu bilgileri vermektedir: Karadoz (Karagöz), kel ve kambur; Hadži-Hajvat (Hacivat), hileli sahtekârlık mantıklı; Bekri Mujo, kabadayı ve sorunlu bir sarhoş; Mehmed-efendija ahlaklı bir polis memuru ve ulemanın temsilcisi; gündüz akşam ellerinde fener olan ve hırsızların peşinde koşan *Fenjerli* ve son olarak Bonsokadli Moša ise zengin bir yahudi ve cimri bir karakter olarak hayat bulmuştur.

Bosna Hersek'in 1878 Berlin Antlaşması ile Avusturya-Macaristan yönetimine bırakıldığı dönemde de Karagöz Hacivat oyunları oynanmaya devam etmiştir:

“Alman tiyatro tarihçisi Georg Jacob 1907 yılında, Doğu ve Batıda Gölge Oyununun Tarihi adlı eserinde, (Die Geschichte des Schattentheaters im Morgen- und Abendland), Avusturya Macaristan zamanı Bosnası'nda, 1904 yılında Husein Paşaliç Tavernası'nda Ermeni Samuil Gratijani tarafından Karagöz oyunu oynatıldığını yazmıştır. İlerleyen dönemde Almanların meşhur şarkiyat dergisi Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ın 1909 yılındaki yayınında (<http://goo.gl/02QIR1>), Osmanlı kültüründeki Karagöz Hacivat tarihçesini inceleyen yazılar bulunmakta ve bazı oyunların Türkçesi ile Almanca tercümeleri bulunmaktadır ve ilerleyen dönemlerde Alman gölge ya da kukla tiyatrosuna tanıtılmasında Avusturyalı Türkolog Andreas Tietze katkıları çok olmuştur” (URL 2).

Bosna Hersek'te, 1868 Aralık–1872 Temmuz arasında yayınlanan *Sarajevski Cvjetnik (Gülşen-i Saray)* dergisinde Karagöz Hacivat oyun metinleri ile karşılaşmaktadır, bu dönemlerde de oyunları oynatanlar arasında Ermeniler vardır.

Avusturya-Macaristan dönemi sonrasında önemli oyuncularından biri olan 1880 doğumlu Hasib Ramić, tiyatro için gerekli malzemeleri ve sahnelerini hazırlıyor ve orijinal afişleri kendisi tasarlıyordu:

Yaratıcı afişler ile gölge oyunu canlı tutmaya çalışan hayali Hasib, afişlerin bir tanesinde: “tatlı tatlı gülmeyenlere, para iadesi” ile etki yaratmaya çalışmıştır. Sahne adı Mehmet olmasına rağmen, tüm çocuklar ve halk ona “Saraybosnalı Karagöz” lakabını takmışlardı. Sarajevo Müzesi, Hasib'in koleksiyonunu kız kardeşi Nura Mundžehasić'ten 1949 yılında 28.000 Dinara satın alıp müzeye koymuştur. Bugün bu koleksiyon Avusturya'daki müzede bulunmaktadır ve Koleksiyonda yaklaşık iki yüz kalem çalışması bulunmaktadır. Bosna Hersek'in son hayalîsi olarak kabul

edilen Hasip Ramic'in 1930 yılında ölümüyle birlikte unutulmaya yüz tutan gölge oyunu, Ramic'in Saraybosna Müzesinde yer alan tasvirlerinin kopyalarının alınması ve Bosna Hersekli akademisyen ve yazar Amina Silijak Jesenkovic'in çabalarıyla tekrar canlandırılmaya çalışılmaktadır. Gölge oyununun toplumsal ve tasavvufi yönünün varlığına dikkat çeken Jesenkovic, bu oyunun basit ve ucuz bir güldürmece olmadığını ifade etmektedir (URL 2).

1969–1971 yılları arasında Sarajevo TV'de Karagöz dizisi yapılmıştır. “Lažni Bakalin”, “Mačeha”, “Varalica Fistik”, “Đul i Fidan” ve “Husame-tin-begovi belaji” bölümlerinden oluşan oyunlar gösterilmiştir. Bu proje Rejhan Demirdžić ve Jurislav Korenić ve Aleksandar Jevđević gibi ustalarla yürütülmüş ve canlı tutulmaya çalışılmıştır (URL 3).

Bosna Hersek'te Günümüzde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi

Bosna Hersek'te lisansüstü Türkçe öğretimi faaliyetleri Saraybosna, Zenica, Tuzla, Mostar Džemal Bijedić ve Uluslararası Saraybosna üniversitelerinin Türkoloji bölümlerinde yapılmaktadır. Türkiye'den her yıl bu kurumlara Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okutman ve Maarif Vakfı okuluna öğretmen görevlendirilmesi yapılmaktadır. Bunların dışında yaygın eğitim Türkçe öğretimi Yunus Emre Enstitüsü tarafından yapılmaktadır. Bosna Hersek'te ilköğretim ve orta öğretimde seçmeli ders olarak okutulan Türkçe dersi Bosna Hersekli Türkçe öğretmenleri tarafından yürütülmektedir.

Bosna Hersek'te, daha küçük yaş gruplarına da Türkçe öğretilmektedir. Güncel veriler incelendiğinde 10 ila 17 yaş aralığındaki ortalama altı bin öğrencinin Türkçe öğrendiği söylenmektedir (Melanlıoğlu, 2016: 531). Bosna Hersek'te Türkçe öğretim faaliyetlerinin başlamasında, üniversitelerde Türkoloji bölümlerinin açılmasında özellikle Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) etkili olmuştur. TİKA ile başlayan bu süreç Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı tarafından devam ettirilmiştir.

Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) gerek Balkanlarda gerekse diğer bölgelerde çalışmalarda bulunmuştur. 2000'li yıllara kadar ismi pek duyulmayan TİKA 2011'e gelindiğinde gücünü ikiye katlamıştır. Balkanlarda yani Bosna Hersek'te Türkçenin kullanımı ve öğretimi ile ilgili yaptığı faaliyetler şüphesiz en önemlileridir. Bunlara kısaca değinecek olursak; üniversitelerde Türkoloji bölümlerinin kurulmasını sağlamış, Türkçe yayınlanan çok sayıda esere destek sağlamış, ders verecek öğretim elemanlarını bulmuş ve görevlendirmiştir (Öner ve Dedeić, 2015: 63).

Bosna Hersek halkı Osmanlı Devleti aracılığıyla Türk kültüründen etkilenmiş ve Türkçe öğrenmiştir. Tabii bunun bir sonucu olarak da bugün

Bosna Hersek'te üniversitelerde Türkçe yabancı dil olarak öğretilmektedir.

1949'da Saraybosna Üniversitesi, 1950'de Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü kurulmuştur ancak son Sırp saldırılarında enstitü yıkılmıştır. Saraybosna Üniversitesinde Türk, Fars, Arap dilleri ve edebiyatları kürsüsü bulunmaktadır (Demir vd 1992: 25, Djurdjev 1992). Türkoloji faaliyetleri ilk olarak Saraybosna Üniversitesinde başlamıştır. 1950 yılında Saraybosna Üniversitesinde açılan Türkoloji bölümünün ardından TİKA'nın desteği ile 2001 yılında Tuzla Üniversitesi'nde, 2005 yılında Zenica Üniversitesi'nde (Solak 2011), 2012 yılında Mostar'daki Džemal Bijedić Üniversitesi'nde de Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri kurulmuştur. Şu an Bosna Hersek'te beş üniversitede Türkoloji bölümü bulunmaktadır. Saraybosna Üniversitesi dışında Zenica, Mostar ve Tuzla'da Türk Dili ve Edebiyatı bölümü bulunmaktadır. Ayrıca 2019 yılından itibaren İUS (Uluslararası Saraybosna Üniversitesi) bünyesinde de Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı Doktora programı sadece Saraybosna Üniversitesinde vardır. Türkoloji bölümüne genellikle Boşnak öğrenciler kayıt yaptırmaktadır (Uzun ve Türksever, 2021).

Bosna'da, 2001 yılında Tuzla ve 2005 yılında Zenica Üniversitelerinde Eğitim Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü tarafından desteklenmiştir. Daha önceki yıllarda Yunus Emre Enstitüsü tarafından, 2018 yılından itibaren ise Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okutman görevlendirmesi ile bu bölümler desteklenmektedir. Bosna Hersek'te Türk kültürünün korunması ve Türkçenin yaygın şekilde kullanılması için çalışmalar yapan bir diğer kuruluş 2007 yılında Yunus Emre Vakfına bağlı olarak faaliyete başlayan Yunus Emre Enstitüsü'dür. Yunus Emre Enstitüsü, Türk dilini, tarihini, sanatını tanıtmaya ve bununla ilgili belgeleri araştırmaya sunma, yurt dışında hizmet verme, farklı kurumlarla işbirliği yaparak bilimsel çalışmalarını desteklemek gibi faaliyetleri yürütmektedir (Çelik, 2021). Bosna'da bu enstitüye bağlı olarak 2009 yılında Saraybosna ve Fojnica'da iki kültür merkezi açılmıştır. Bu kültür merkezlerinin açılma gayesi Türk kültürünün, dilinin, sanatının ve tarihinin tanıtılması gibi konularda faaliyet yürütmek ve Bosna Hersek ile Türkiye arasında bir köprü görmesidir. Açılan kültür merkezlerinde Türkçe kurs merkezinde bulunmaktadır (URL 4). Kültür merkezleri okuma, anlama, yazma, dinleme ve konuşma becerilerini esas alan derslerin yanı sıra aynı zamanda çeşitli etkinlikler düzenlemeye de gayret göstermiştir. Günümüzde de faaliyetlerine devam eden enstitünün yanı sıra Bosna'da Türk dizileri vasıtasıyla Türkçenin gündemdeki yerini koruduğunu ve Türkçe halk kursları düzenlenmeye başladığını söyleyebiliriz.

Bosna Hersek'te, Yunus Emre Enstitüsünün yürüttüğü bu çalışmalar geçtiğimiz aylarda yayınlanan bir haberde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: “Türkçe, Bosna Hersek'te devlet okullarında tercih edilen yabancı

dillerin arasında ikinci sırada yer almaktadır. Bu durumda Yunus Emre Enstitüsünün payı çok fazladır. Bosna Hersek Avrupa'dan Türkiye'ye en derin muhabbetin duyulduğu ülkelerden biri olmuştur. Bosna Hersek'te devlete duyulan ilgiden çok Türkçeye duyulan ilgi de fazladır. Bu durumda devletin bu bölgede yürüttüğü projelerin büyük bir katkısı vardır. Yunus Emre Enstitüsü, Türkçe öğrenmek isteyenlere elini uzatmıştır. Şu anda hâli hazırda 8 bin üzerindeki öğrenci eğitim almışken 9 yılda toplam 15 bine yakın kişinin Türkçe öğrendiği söylenmektedir. Eğitim verilecek grubun önce velileri ile anket çalışması yapılmaktadır. Özellikle 5. sınıfa giden öğrencilerin velisine Türkiye tanıtılmış ve Türkçeyi seçmeleri yönünde bir ön görüşme yapılmıştır. Yunus Emre Enstitüsü, kültür merkezleri ve orta dereceli okulların yanı sıra üniversitelerde de faaliyetlerini yürütmektedir. Enstitü, her yaş grubuna hitap etmektedir. Aynı zamanda buralarda Türk kültürünü tanıtıcı faaliyetler de gerçekleştirilmektedir.” (URL 5).

Yunus Emre Enstitüsü tarafından Bosna Hersek'teki devlet okullarında 2011-2012 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanan “Tercihim Türkçe Projesi” ile Türkçe öğrenen öğrenci sayısı 8 bin 522'ye ulaşmıştır. İlk yılında bin 48 öğrenci ile başlayan proje daha sonraki yıllarda artış göstermiştir (URL 6). 2020-2021 eğitim öğretim yılında “Tercihim Türkçe” projesi kapsamında Bosna Hersek genelinde 156 okulda 6903 öğrenci Türkçe dersini seçmiş ve bu okullarda 92 Türkçe öğretmeni görev almıştır (Çelik, 2021).

Türkiye'nin diğer coğrafyalarda olduğu gibi Balkanlarda ve özellikle Bosna Hersek'te eğitim-öğretimin doğru ellerde olması gerektiğini herhangi bir amaçla ve düşünceyle yapılmayacağını gelecek nesillerin sağlam ellerde olması gerektiğini belirten Büyükelçi Haldun Koç, Türkçe Öğretimi ile ilgili şu sözleri söylemektedir: “Bu ihtiyacımızı Maarif okullarıyla sahada gerçekleştiriyoruz. Bu kısa zamanda yakalanan başarı, aslında bu inancın ve bir anlamda bu doğruluğun ve içten gelen yaklaşımın eseri. Amaç tamamen eğitim olmalı. Maarif okulları da bunu yapıyor. Bosna Hersek'te bu önemliydi, bunun gösterilmesi gerekiyordu.” (URL 6). Maarif okulları, Türkiye'nin uluslararası eğitimde dünyaya açılan kapısı niteliğindedir. 2016 yılında kurulan Türk Maarif Vakfı, Türkiye Cumhuriyeti adına Millî Eğitim Bakanlığı dışında doğrudan eğitim kurumu açma yetkisine sahip tek kuruluştur. Bu gaye ile kurulan Maarif Okullarında Türkçe eğitim haftada 4 saat zorunlu olarak verilmektedir. Aynı zamanda Maarif Vakfı hem teknolojiden yararlanıp hem de internet üzerinden Türkçe eğitim vermektedir (URL10).

Bosna Hersek'te Türkçe derslerinin yanı sıra farklı faaliyetlerde düzenlenmiş ve bu durum Türkçeye olan ilginin artmasını sağlarken öğren-

ci sayısındaki artışı beraberinde getirmiştir (Tursunović, 2019: 8). Bosna Hersek'te 2020-2021 eğitim öğretim yılında Türkçe eğitim veren kurum ve kuruluşlardan eğitim alan öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir (Çelik, 2021: 112).

- a. Türkiye Maarif Vakfı Okulları: 210 öğrenci,
- b. Saraybosna Üniversitesi: 1. sınıfta 35, 2. sınıfta 25, 3. sınıfta 20, 4. sınıfta 15 ve 5. sınıfta 12 öğrenci,
- c. Zenica Üniversitesi: 1. sınıfta 15, 2. sınıfta 15, 3. sınıfta 20, 4. sınıfta 15 ve yüksek lisans programında 15 öğrenci,
- d. Tuzla Üniversitesi: 1. sınıfta 9, 2. sınıfta 10, 3. sınıfta 11 ve 4. sınıfta 16 öğrenci,
- e. Mostar Džemal Bijedić Üniversitesi: 1. sınıfta 6, 2. sınıfta 11, 4. sınıfta 6 ve yüksek lisans programında 12 öğrenci,
- f. Uluslararası Saraybosna Üniversitesi: 2020-2021 akademik yılında eğitime başlamıştır ve birinci sınıfta 10 öğrenci bulunmaktadır.

3 Mart 2021 tarihli “Saraybosna’da salgın döneminde de Türkçeye ilgi devam ediyor.” isimli haber başlığı yıllardır yapılagelen çalışmaların devam ettiğini göstermektedir. Saraybosna Yunus Emre Enstitüsünce fiziki ve çevrimiçi ortamlarda verilen Türkçe kurslarına yeni dönemde 300’e yakın öğrenci katılmıştır (URL 8).

Osmanlı döneminde kurulan medreseler de Bosna Hersek'te faaliyetlerine devam etmekte ve yabancı dil olarak Türkçe de öğretmektedir. Medreseler dört yıllık eğitim vermektedir ve medreselerde öğrencilere en az iki yabancı dil öğretilmektedir. Diğer yabancı dillerin yanında Türkçe de haftada 2, yılda 70 saat 2020 yılından sonra seçmeli ders olarak öğretilmektedir. 2020 öncesi zorunlu ders kategorisinde olan Türkçe dersi Bologna sürecinin etkisiyle seçmeli derslere dâhil edilmiştir (Solak, 2011: 167).

Bunlardan biri olan, Bosna Hersek Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren ve İmam-Hatip Lisesi seviyesinde olan Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nin (944/1537) erkek ve kız olarak iki bölümü hâlen devam etmektedir.

Yunus Emre Enstitüsü ve Türkçenin seçmeli ders olarak bulunduğu diğer okullar yetişkinlere Türkçe öğretimi için Yedi İklim setini kullanmaktadır.

Gazi Hüsrev Bey Medresesinde Türkçe öğretimi için hem yabancılarla Türkçe öğretimi hem de Türk dili ve edebiyatı öğretimi üzerine kitaplar kullanılmaktadır (URL 9):

Türkçenin seçmeli ders olarak yer aldığı okullardan bir diğeri de Sa-

raybosna kantonundaki İsa Beg İshaković (<https://www.isabeg.edu.ba/bs>) okuludur ve bu okula Türkiye’den bir öğretmen görevlendirmesi yapılmaktadır. Türkçenin seçmeli ders olarak öğretildiği diğer okullarda Türkçe dersleri Bosna Hersek vatandaşı ve Türk Dili ve Edebiyatı mezunu olan öğretmenler tarafından verilmektedir. Bu okullardan mezun olan öğrencilerin büyük çoğunluğu üniversite tercihlerinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü seçmektedir.

Bosna Hersek’te Türk kültür merkezleri ve üniversitelerin açılması iki ülke arasındaki kültürel bağın gelişmesine de katkı sağlamıştır. Hiç şüphesiz Saraybosna’da ilk kültür merkezinin açılması tesadüf değildir. Burası Türk kültürünün bir mekâna yansıması en güzel hâlidir. Günümüzde Bosna Hersek’e giden bir Türkün kendi evinde gibi hissettiğini söylemek mümkündür. Bundaki en önemli sebep ise orada Türkçe deyim ve kelimeler ile karşılaşacak olmasıdır. Örneğin; *limun*, *merhaba*, *Selamun aleykum*, *Allah razi olsun*, *Allahu na amanet*, *bujrum* vs. Tarih boyunca sağlam bir şekilde oluşturulan bu kültürel bağlar ise hâlâ önemini korumaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin Bosna Hersek’i fethiyle beraber bu coğrafyada yeni bir dönem başlamıştır. Balkanların batısında yer alan Bosna Hersek, ismini içinden akan nehirden almıştır. Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapacak olan bu bölgede yüzyıllarca sürecek olan süreç Bogomil Boşnaklarının İslamiyet’i kabul etmesiyle başlamıştır. Bu süreçte Bosna Hersek, Osmanlılar için devlet düzeninden mimariye, eğitimden sanata ve kültüre birçok alanda önemli bir merkez hâline gelmiştir. Bu çerçevede Balkanlarda kendine yer bulan Türkçe artık devlet içinde şairlerin, yazarların, öğrencilerin öğrendiği ve kullandığı bir dil hâline gelmiştir. Türkçe gazeteler çıkarılmış, edebiyatta Türkçeye yer verilmiş, Bosna divan edebiyatı oluşmuş ve okullarda okutulmaya başlanmıştır. Kültürel birlikteliğin sonucunda Türk dili ve edebiyatı Bosna dil ve edebiyatını da etkilemiştir. Divan edebiyatı ve halk edebiyatı ürünlerinde hem söz varlığı hem de içerik benzerliği bu durumu göstermektedir.

Bosna Hersek’in Osmanlı idaresinden çıktığı süreçte dahi Türkçenin burada kullanılmaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Yugoslavya dönemi Bosna Hersek için zor bir süreç olarak karşımıza çıkmış olsa da Türkçe eserler tercüme edilerek Boşnakçaya kazandırılmaya çalışılmıştır. 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen savaştan sonraki dönem Türkçe için yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. TİKA ve Yunus Emre Enstitüsünün çabaları ile Türkoloji bölümleri açılmış, Türkçenin araştırılma ve yaygınlaştırılması için çalışmalarına başlanılmıştır. Pek çok üniversitede Türk

Dili ve Edebiyatı bölümleri açılmıştır. Türkçe, Bosna Hersek'te zorunlu seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Türkçe kursları açılmış, aynı zamanda Türkçe yayın yapan basın-yayın organları da Bosna Hersek'te yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. TİKA ile başlayan süreç günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı okutman görevlendirmeleri ile devam etmektedir.

Boşnak ve Türkler arasındaki kültürel bağ yüzyıllar boyunca bu şekilde süregelmiştir. Türkçe öğretimi hâlen devam etmekte olan Bosna Hersek'te Türk kültürünün bir mekâna yansımış en güzel hâlini görebilirsiniz. Bosna Hersek, yabancı dil olarak Türkçenin öğretildiği Balkan ülkeleri arasında kendinizi yabancı hissetmeyeceğiniz bir bölgedir.

Kaynakça

- Barjaktarović, Danojla (2006). *Sancak Bölgesinde Boşnak Epik Destan Geleneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraktar, Z. (2012). “Bosna Hersek Sözlü Kültüründe Nasreddin Hoca Tipi Üzerine”. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 5, 33- 42. <https://jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=197>
- Çangal, Ö. (2013). *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Dil İhtiyaç Analizi: Bosna-Hersek Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelik, M. E. (2021). “Bosna Hersek'te Türkçe Öğretiminin Güncel Durumu”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, Özel Sayı, 108-128.
- Çelik, M., Gürel, Z. (2017). “Makedonya'da Türkoloji Bölümünün Kırkıncı Yılı Dönümü”. I. International World of Turks Symposium of Sociences. <https://eprints.ugd.edu.mk/19674/>
- Đurdev, B. (1992). “Bosna-Hersek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları (TDVİA)*, 6.
- Filan, K. (2017). O turskom jeziku u Bosni. Sarajevo: Connectum.
- Geçer, G. O. (2011). “Türkçenin Çekilmeye Dirediği Bir Vatan: Bosna-Hersek”. *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, İzmir.
- Hafız, N. (2001). “Eski Yugoslavya Bölgelerinde Türkçe'nin Öğretimi”. *Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumu*, <https://www.turkceogretimi.com/yabancilara-tuerkce-oeretimi/eski-yugoslavya-bolgelerinde-turkce-nin-ogretimi>.
- İlgar, M., Çangal, Ö. (2013). “ XV. Yüzyıldan Günümüze Bosna Hersek'te Türkçe'nin Durumu ve Türkçe Öğretimi Çalışmaları”. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı “Balkanlarda Türkçe”*, 1, Arnavutluk.

- İyiyol, F., Ćatović, A. (2012). “Sevdalinkalarda Türk-Boşnak Halk Kültürünün Ortak Unsurları”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1/1 2012, 246-264.
- Koštić, M. (2004). *Državna štamparija i službene i poluslužbene novine u Bosni i Hercegovini od 1866. do 1945. godine*. Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.
- Kujundžić, E. (2001). *Narodna književnost Bošnjaka*. Dom štampe, Zenica.
- Melanlioğlu, D. (2016). “Bosna Hersek Örneğinde Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Çocukların Dinleme Alışkanlıkları”. *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdüleri*, 50, 2, 529-546.
- Morina, İ., Latifi Khanari, L. (2013). “Bosna’da Osmanlı Dönemine Ait Edebiyat Araştırmaları ve Namık Kemal’in Boşnakça’ya Tercüme Edilen Eserleri”. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2/3, 90-99.
- Nametak, F. (2013). *Historija turske književnosti*. Posebna izdanja XL, Sarajevo.
- Öner N. A. Ş., Dedeić, A. (2015). “Bosna-Hersek’te Türkçe”. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 1, 2015, 63.
- Šiljak-Jesenković, A. (2021). “Bosna Hersek’in Gülen ve Güldüren Yüzü Nasreddin Hoca. Eski-Yeni Şehir Kültür Dergisi”. <https://www.sivrihisar.com.tr/hocanin-gulen-ve-gulduren-yuzu.html>
- Smailhodžić, S. (2019). *Elementi turske kulture u listu „Ogledalo“*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Univerzitet u Sarajevu Filozofski Fakultet Odsjek za orijentalnu filologiju, Sarajevo.
- Solak, E (2014). *Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine (sociolingvistički pristup)*. Edicija posebna izdanja, kniga XX, Institut za jezik, Sarajevo.
- Solak, E. (2011). “Bosna Hersek’te Türkçe ve Türk Dili Eğitimi ile İlgili Çalışmalar”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2).
- Tursunović, M. (2019). *Bosna Hersek’te Türkçe Öğretiminin Tarihi ve Uygulanan Metotların İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, Y., Bašić, Z. (2021). “Boşnak Destanlarının İçerik ve Türkçe Söz Varlığı Açısından Değerlendirilmesi”. *Geçmişten Geleceğe Avrasya*, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Uzun, Y., Türksever, Z. (2021). Bosna Hersek’te Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi. *III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi Sempozyumu*, 20-21 Mayıs 2021, Ankara.
- Yiğit, M. (2021). “Saraybosna Yunus Emre Enstitüsündeki Kursiyerlerin Türkiye Algısı ve Türkçe Öğrenme Sebepleri”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 1.

Začinović, N. (2003). *Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- URL 1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/saraybosna> (erişim tarihi: 13.05.2021)
- URL 2: <https://dilberyunus.wordpress.com/2015/07/02/95-yil-sonra-karagoz-hacivat-bosna-hersekte/> (erişim tarihi: 14.06.2021).
- URL 2: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/karagoz-ve-hacivat-bosna-hersekte-kullerinden-doguyor/834103>; <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/karagoz-ve-hacivat-bosna-hersekte-kullerinden-doguyor> (erişim tarihi: 14.06.2021).
- URL 4: <https://mostar.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> (erişim tarihi: 28.05.2021)
- URL 5: <https://kiev.yee.org.tr/tr/yayin/turkce-bosna-hersek-devlet-okullari-da-en-cok-tercih-edilen-ikinci-yabanci-dil-oldu> (erişim tarihi:30.05.2021)
- URL 6: <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yee-bir-yilda-15-bin-yabanciya-turkce-ogretti-/1671750> (erişim tarihi: 26.04.2021)
- URL 7: <https://www.timeturk.com/maarif-okullari-bosna-hersekliler-icin-cazibe-egitim-merkezi-haline-geldi/haber-1196751> (erişim tarihi: 30.05.2021)
- URL 8: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekte-turkceye-ilgi-artiyor/1568361> (erişim tarihi:29.04.2021)
- URL 9: [https://medresasa.edu.ba/docs/Nastavni%20plan%20i%20program%20medresa%20\(2014\).pdf](https://medresasa.edu.ba/docs/Nastavni%20plan%20i%20program%20medresa%20(2014).pdf) (erişim tarihi: 07.04.2021))

Extended Summary

The geography called Bosnia and Herzegovina has hosted many civilizations throughout history. The Roman Empire was the first state in this geography. Thereafter, the Byzantines and Hun Turks, the power that changed the balance of the Balkans, established dominance here. It was also a region of rivalry between Avars and Slavs.

The independence of the Bosnian State came to an end when the Ottoman Empire came to this geography in 1463. However, after the Bosnia went under Ottoman rule, it preserved its name and continued its existence first as a sanjak and then as a province. The policy of tolerance followed by the Ottoman Empire facilitated the rule of the lands for a long time and contributed to the people's adoption of Islam and Turkish. When we look at this situation in the context of Bosnia and Herzegovina, Bogomil Bosnians adopted Islam in a short time and accepted the customs and traditions of the Turks. Lessons were given in Turkish in educational institutions, namely madrasahs, in which Bogomil Bosnians also participated.

In this period, as a result of the interest in Turkish language, dictionary studies were also carried out. In 1631, Mehmet Hevai Üskifi wrote the Turkish-Bosnian dictionary named "Potur Şahidi". Also, the need to publish Turkish newspapers in Bosnia and Herzegovina arose.

According to the findings of Avdo Sućeska, in Bosnia and Herzegovina, from the Ottoman rule until 1878, when the rule of the country moved to Austria-Hungary, 434 primary schools, 43 madrasahs, many high schools, military schools, teacher schools, Provincial High School and 12 art schools were giving education in Turkish. Classical Islamic culture education continued.

In a short time, Yugoslavia emerged as a new power in the region and people tried to learn Turkish in this process. As a result of all these efforts and after a long time, in 1925, Oriental Studies at the Faculty of Philology of Belgrade University was opened with the efforts of Fehim Bayraktarevic.

Teaching Turkish in the Yugoslavia region, including Bosnia and Herzegovina, should be examined in three parts. Firstly, Teaching Turkish as a Foreign Language; secondly Teaching Turkish as a Mother Tongue; and thirdly Teaching Turkish as a World Language.

The influence of Turkish on the Bosnian language is also reflected in the Bosnian culture and literature. 116 Bosnian poets wrote their poems in Turkish (Nametak, 1989). This interaction seen in Divan Literature is also reflected in Bosnian folk literature products. The influence of Turkish is also seen in sevdalinka, anecdotes, epics and theatrical plays.

Postgraduate Turkish teaching activities in Bosnia and Herzegovina are carried out in the Turcology departments of Sarajevo, Zenica Tuzla, Mostar Dzermal Bijedic and International Sarajevo universities. Every year, lecturers are assigned to these institutions by Ministry of National Education of Turkey. Apart from these, Turkish courses are provided by Yunus Emre Institute. The Turkish course,

which is taught as an elective course in primary and secondary education in Bosnia and Herzegovina, is carried out by Turkish teachers from Bosnia and Herzegovina. Madrasahs established in the Ottoman period continue their activities in Bosnia and Herzegovina and teach Turkish as well.

Just like Bosnia and Herzegovina became an important center for the Ottomans in many fields from state order to architecture, from education to art and culture, Turkish, which found its place in the Balkans, has now become a language learned and used by poets, writers and students in the state. Turkish newspapers were published, Turkish was included in the literature and started to be taught in schools.

It is possible to say that Turkish continued to be used here even during the period when Bosnia and Herzegovina came out of the Ottoman administration. Although the Yugoslavian period was a difficult process for Bosnia and Herzegovina, Turkish works were translated and tried to be brought into Bosnian. The period after the war between 1992-1995 marked the beginning of a new era for Turkish.

Turkish Language and Literature departments have been opened in many universities. Turkish started to be taught as a compulsory / elective course in Bosnia and Herzegovina. Turkish courses were opened, and at the same time, media broadcasting in Turkish marked the beginning of a new era in Bosnia and Herzegovina.

The cultural bond between Bosnians and Turks has continued in this way for centuries. You can see the most beautiful state of Turkish culture reflected in a place in Bosnia and Herzegovina, where Turkish education is still continuing. Bosnia and Herzegovina is a region where you will not feel like a foreigner among the Balkan countries where Turkish is taught as a foreign language.